

INHOUD

ACHTERGRONDEN	11	Taal	50
<i>Zwitserland in vogelvlucht</i>	11	Demografie	50
Geografie	12	Godsdienst	52
Jongeling in een oeroude wereld (geologie)	13	Cultuur en kunst	52
<i>De Rijn in Zwitserland</i>	18	Volkskunst	52
Nat en toch een droog gevoel (weer en klimaat)	19	<i>Wilhelm Tell, de beroemdste Zwitser</i>	53
Flora, fauna en natuurbescherming	21	Architectuur	54
Vegetatie	21	Beeldende kunst	57
Fauna	23	<i>Architectuur op wereldniveau</i>	57
<i>Steenbokken</i>	23	<i>Nederlandse kunstenaars in Zwitserland</i>	61
Beschermd gebied	26	Literatuur	61
Gevaar voor natuur en milieu	27	<i>Veel gelezen Zwitserse schrijvers</i>	62
Geschiedenis	28	Fotografie	62
<i>Rütli</i>	30	Film	63
Zwitserland en Nederland	32	Werelderfgoedlijst	63
Economische relaties	35	Swiss design	64
<i>Davos, een plaats met een Nederlands verleden</i>	36	Eten en drinken	65
Staatsinrichting en politiek	37	<i>Grotto</i>	66
Buitenlandse politiek:		Wijnen	66
neutraliteit	39	Bier	68
Politieke partijen	39	Chocolade	69
Economie	40	Kaas	69
Uurwerkindustrie	41	Overige Zwitserse eet- en drinkwaren	70
Landbouwsector	43	PRAKTISCHE INFORMATIE	71
Bosbouw	44	Accommodatie	71
Banken: het eeuwige bankgeheim	45	Alarmnummers	74
Supermarkten	46	Ambassades	74
Openbaar vervoer	47	Communicatie	74
Kabelbanen	47	Consumenteninformatie	75
Treinen	47	Douanebepalingen	75
<i>Mooie spoorwegroutes</i>	48	Elektriciteit	76
PostAuto Schweiz	49	Feestdagen en evenementen	76
<i>Willem Jan Holsboer, grondlegger van de Rhätische Bahn</i>	49	Geld- en bankzaken	78
Bevolking	50	Internetadressen	79
		Kaarten	79

Literatuur	79	Bodensee	120
Medische hulp	80	Lipperswil	121
Musea	80	Stein am Rhein	121
Openingstijden	80	Seebachtal	122
Prijzen	81	Frauenfeld	122
Reizen in Zwitserland	81	Sankt Gallen	123
Reizen naar Zwitserland	83	<i>OpenAir St. Gallen</i>	124
Sporten	84	Appenzellerland	125
Toeristische informatie	88	<i>Silvesterklausen</i>	126
Vakantie seizoenen	88	Toggenburg	129
Verzekeringen	88	Glarnerland	130
		<i>Evenementen in Glarus</i>	130
		Walensee	132
BEZIENSWAARDIGHEDEN	89	Buchs	133
Noord-Zwitserland	89	Bad Ragaz	134
Basel	89	Heidiland	134
<i>Messturm</i>	92	<i>GeoPark, een grootschalig plan</i>	134
Baselbiet	96	Taminatal	135
<i>Augusta Raurica</i>	97	Liechtenstein	136
Dornach	97	<i>Liechtenstein in vogelvlucht</i>	136
Passwang	98		
Weissenstein	98	Bern, Berner Mittel- en	
Solothurn	98	Oberland	143
<i>De stad van elf</i>	100	Bern	144
Zofingen	100	<i>De beer van Bern</i>	145
Aarau	101	Laupenamnt	151
Brugg	101	Oberaardgau	151
Baden	102	Emmental	152
<i>Kuuroord Baden</i>	102	<i>Emmentaler</i>	152
Wettingen	103	Schwarzenburgerland	152
Regensberg	103	Gstaad	153
Zürich	104	Simmental	153
<i>Snoepen, hapje eten of koffie</i>		Thunersee en omgeving	155
<i>drinken in Zürich?</i>	104	<i>Kastelen rond de Thunersee</i>	156
<i>Streetparade</i>	109	Frutigental, Engstligental	
Zürichsee	111	en Kandertal	157
<i>Rapperswil</i>	112	<i>De Lötschbergbahn</i>	159
Muri	113	Interlaken	159
Winterthur	113	<i>De etymologie van Interlaken</i>	159
<i>Rheinau</i>	114	Brienzer See	160
Rond de Jestetter Zipfel	115	Jungfrauregio	162
		<i>De noordwand van de Eiger</i>	165
Noordoost-Zwitserland	116	Meiringen en de	
Rheinfall	116	Hasliberg	166
Schaffhausen	117	Grimselfas	167
<i>Büdingen</i>	119	Badmental/Sustenpas	167
Bergen	120		

West-Zwitserland en het Meer van Genève	168	Vevey	202
West-Zwitserland	168	Montreux	203
<i>Watch Valley</i>	169	Château de Chillon	204
Delèmont	170	Zuidoostkant van het meer	205
Porrentruy	170	<i>Grootste natuurreservaat van Franstalig Zwitserland</i>	206
Saint-Ursanne	171		
Franches-Montagnes	171		
La Chaux-de-Fonds	172		
Le Locle	174	Wallis	207
<i>Absint</i>	174	<i>Koegevechten</i>	210
Val de Travers	175	St. Maurice	211
La Brévine	175	Martigny	211
Sainte-Croix	175	Grande Saint Bernard	213
Vallorbe	176	<i>Sint Bernhardhonden</i>	214
Romainmôtier	176	Verbier	215
Vallée de Joux	177	Nendaz	215
<i>Natuurpark Jurassien</i>		<i>Les 4 Vallées</i>	216
<i>Vaudois</i>	177	Sion	217
Drei-seen-land (Pays des Trois Lac)	177	Saint-Léonard	219
Yverdon-les Bains	178	Val d'Hérens	219
Grandson	179	Crans-Montana	220
<i>Belle van Zuylen: non-conformistisch en talentrijk</i>	179	Sierre	220
Neuchâtel	179	Salgesch	221
St. Petersinsel	181	Val d'Anniviers	222
Biel / Bienne	182	Grimenz	222
Les Prés-d'Orvin	182	Leuk en Leukerbad	223
Murten	182	Lötschental	224
Estavayer-le-Lac	184	<i>Vastenavond en maskerades</i>	225
Payerne	184	Raron	226
Fribourg	185	Vispताल	226
<i>Peter Canisius</i>	185	Mattertal	227
Romont	187	<i>De eerste Nederlanders op de Matterhorn</i>	229
Gruyères	187	Saastal	230
Meer van Genève (Lac Léman)	189	Mund	232
Genève	190	Simplonpas	232
<i>Tegenhanger van Genève</i>	194	Brig	233
De meeroever tussen Genève en Lausanne	196	Naters	234
<i>Audrey Hepburn</i>	198	Omgeving van de Grosser Aletschgletscher	
Lausanne	198	Binntal	235
<i>Een museum van de zelfkant</i>	202	<i>Mineralen in het Binntal</i>	240
Lavaux	202	Gomstal	240
		<i>Eten volgens Cäsar Ritz en Euro-Toques</i>	241

Ticino	243	(Oberalppas- Surselva-Flims)	276
<i>Kastanjekeuken</i>	243	Chur	277
St. Gotthardpas	243	<i>De huisberg van Chur</i>	279
<i>De nieuwe</i>		Schanfigg	280
<i>Gotthardbasistunnel</i>	244	Lenzerheide	280
Valle Leventina	244	Albulapas	281
<i>Funiculare Ritom</i>	246	Oberhalbstein (Sursés)	282
Valle di Blenio	247	Prättigau en Davos	282
Riviera	248	<i>Boeken over Davos</i>	283
Bellinzona	249	Unter-Engadin	283
<i>Monte Carasso</i>	251	Ober-Engadin	287
Lago di Lugano (Ceresio)	251	<i>Nederland en de Engadin</i>	287
Lugano	252	Nationaal Park	
<i>Monte Bré</i>	254	(Parc Naziunal Svizzer)	289
Gandria	255	Val Müstair	292
<i>Monte Ceneri</i>	256	<i>Het klooster van Müstair:</i>	
Cassaratedal	256	<i>toerisme als dilemma</i>	293
Malcantone	256	Umbrailpas	293
<i>Panoramawandeltocht van</i>		Val Bernina	294
<i>Monte Lema naar Monte</i>		Valposchiavo	295
<i>Tamaro: La Traversata</i>	257	Segl en Val Bregaglia	295
Ten zuiden van Lugano		<i>Dal van kunstenaars</i>	296
(schiereiland)	258	Splügenpas en omgeving	298
Oostelijke oever van		San Bernardinopas	298
het Meer van Lugano	259	<i>Aversdal: recordhoogte</i>	299
Lago Maggiore	259	Valle Mesolcina en	
Locarno	260	Val Calanca	299
<i>Subtropische vegetatie</i>	260		
<i>Filmfestival van Locarno</i>	262		
Ascona	262		
Brissago	265	Rond het	
Isole di Brissago	265	Vierwoudstedenmeer/	
Gambarogno	265	Centraal-Zwitserland	301
<i>Nederlandse roman in de</i>		St. Urban	304
<i>Gambarogno</i>	266	Sempachersee	304
Val Verzasca	267	Entlebuch	304
Vallemaggia	269	<i>Keurmerk uit het Entlebuch</i>	305
<i>Het heiligdom van</i>		Luzern	306
<i>Mario Botta: Mogno</i>	271	<i>De treurige leeuw</i>	310
Centovalli	272	Trolleys	313
Valle Onsernone	273	Hohlgassland	314
Medrisiotto	273	<i>Koningin Astrid Kapel</i>	314
		Zug	315
		Weggis en Vitznau	316
		Urnersee	316
Graubünden	275	<i>De bijzondere weg:</i>	
<i>Grensgevalen</i>	276	<i>Axenstrasse</i>	317
Het stroomgebied		Schwyz	318
van de Vorderrhein			

<i>Schwyz?</i>	318	Stans	325
Einsiedeln	319	Engelberg	325
Muotathal	321	Andermatt en omgeving	326
Altdorf	321	Furkapas	327
Bürglen	322	<i>Passentochten</i>	327
<i>Genoeg van de Tell-verering?</i>	322		
Klausenpas	323	Over de auteur	329
Pilatus	324		
Hergiswil	324	Register	330
Sarnersee	324		

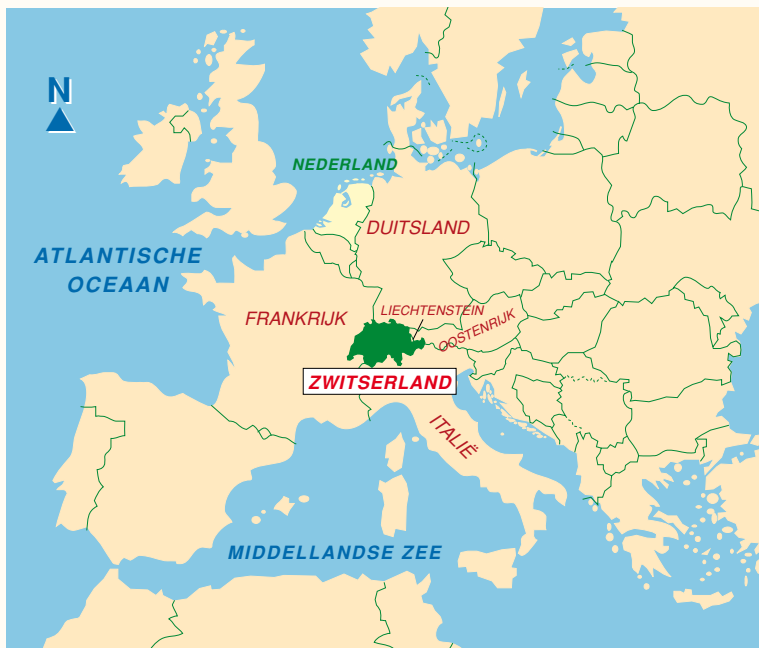
OPGENOMEN KAARTEN

Ligging Zwitserland in		Bern	146-147
Europa	11	Genève	192-193
Zwitserland, overzichtskaart	14-15	Wallis	208-209
Zwitserland, fysisch	24-25	Aletschgletsjer in Wallis	236-237
Kantons van Zwitserland	38	National Park /	
Basel	90-91	Parc Naziunal Svisser	290-291
Zürich	106-107	Centraal Zwitserland	302-303
Liechtenstein	137	Luzern	308-309

ACHTERGRONDEN

Zwitserland in vogelvlucht

- Staatsvorm: bondsstaat met parlementaire en referendumdemocratie
- Oppervlakte: 41.200 km² (net iets groter dan Nederland)
- Hoogste berg: Dufourspitze (Wallis) 4634 m (Nederland: Vaalserberg 321 m)
- Laagste punt: 195 m bij Lago Maggiore (Nederland: Prins Alexanderpolder -7 m)
- Aantal inwoners: 7,5 miljoen
- Bevolkingsdichtheid: 177 inwoners per km² (Nederland: 393 inwoners per km²)
- Levensverwachting: vrouwen 84 jaar, mannen 78 jaar
- Inflatie: circa 1%
- Aantal Nederlanders in Zwitserland: 15.000
- Steden: Bern (hoofdstad: 130.000 inwoners), Zürich (grootste stad: 340.000 inwoners)
- 'CH': Confoederatio Helvetica

LIGGING ZWITSERLAND IN EUROPA

GEOGRAFIE

Zwitserland ligt niet aan zee. Zwitsers zijn echte landrotten, zonder een maritieme geschiedenis. De dichtstbijzijnde haven is het Italiaanse Genua, 250 km naar het zuiden aan de Middellandse Zee. Het land wordt ingeklemd door Duitsland, Frankrijk, Italië, Oostenrijk en de dwerg Liechtenstein. Zwitserland is net iets groter dan Nederland.

Het land is een echt bergland, een Alpenstaat. Zestig procent van het land bestaat uit hooggebergte, tien procent uit middelgebergte en de rest uit een hoogvlakte. De hoogvlakte (Mittelland) bevindt zich tussen de Alpen en de Jura in, pakweg van het Meer van Genève tot aan het Bodensee. Het is een heuvelachtig of vlak gebied waar de toppen niet hoger reiken dan 500 – 600 m. Hier liggen de grootste steden en wonen de meeste mensen. Het Mittelland is de economische motor van Zwitserland. De Alpen vormen de hoofdmoot van geografisch Zwitserland. Het hooggebergte dicteert het landschap in het oosten, midden en zuiden. De hoogste pieken zijn vierduizenders: Dufourspitze (4634 m, hoogste berg), Matterhorn (4478 m), Alphubel (4206 m), Rimpfischhorn (4199 m), Grand Combin (4314 m), Jungfrau (4158 m en Aletschhorn (4195 m), om er een paar te noemen. De meeste vierduizenders liggen in het kanton Wallis. Aanmerkelijk bescheidener is het Juragebergte. Dit middengebergte met toppen tot 1700 m loopt van de westzijde van het Meer van

Bloemrijke alpenweide

Genève via het noordoosten tot net boven Zürich. De hoogste Jurapieik is Mont Tendre (1679 m) bij Lax du Joux. Ongeveer 2000 km² van Zwitserland is bedekt met 140 gletsjers, alle gelegen boven 2000 m. De grootste gletsjer is de Grosse Aletschgletscher (115 km²).

Van zuid naar noord is Zwitserland niet lang. Drie uur met de auto, iets langer met de trein, dan laat de reiziger het land weer achter zich. Tijdens de doorreis wisselt men geregeld van taal en zeer vaak van kanton. Zwitserland is een kleine federale staat. De bondsstaat telt maar liefst 26 kantons, met ieder hun eigenheden en (on)hebbelijkheden. Dit duidt op een complexe geschiedenis op de vierkante centimeter. Het Franstalige kanton Genève heeft een andere historie dan het Italiaanstalige Ticino. De vier talen van het land (Duits, Frans, Italiaans en Retoromaans) versterken dit beeld. Zwitserland is meer dan de Matterhorn en een vredig tafereeltje van een koe met bel op een alm.

JONGELING IN EEN OEROUDE WERELD (GEOLOGIE)

De Alpen zijn een jong gebergte. De oudste gebergten in Europa bevinden zich in Noorwegen en Schotland. Ook de middelgebergten van de Eifel, Ardennen en Harz zijn veel ouder. Deze gebergten dateren uit het Siluur en Carboon en zijn alle ouder dan 280 miljoen jaar. De Alpen behoren tot de jongelingen, samen met onder andere de Pyreneeën en de Karpaten. Zij zijn jonger dan 100 miljoen jaar. De Alpen, gevormd tijdens de geologische perioden Krijt en Tertiair (100 – 2 miljoen jaar geleden), zijn een bergketen dat aansluit bij de bergen op de Balkan en van Turkije. De bergketen loopt verder via Iran en Pakistan door naar de Himalaya. De Duitse fysicus Alfred Wegener bracht in 1912 de opzienbarende theorie van de continentverschuivingen naar voren. Platen in de lithosfeer (mantel en aardkorst) bevinden zich op een dieper gelegen mobiele laag (asthenosfeer). De Afrikaanse plaat botst tegen de Euraziatische plaat. Een belangrijk deel van Italië behoort tot de Afrikaanse plaat. Ten gevolge van de druk werden gesteenten omhooggeduwd. Aardlagen plooden of braken en schoven over elkaar heen. Oudere aardlagen schoven boven jongere. Sedimenten die in een vroegere zee waren afgezet, werden omhooggedrukt en over elkaar geschoven en vormen nu het gesteente van de Alpen: lei-, zand- en kalksteen. Er ontstonden metamorfe gesteenten, gesteenten die in samenstelling en structuur wijzigen door de hoge druk en temperatuur. Voorbeelden van dergelijk gesteenten zijn schist (uit leisteen), gneis, kwartsiet (gerekristalliseerde zandsteen) en marmar (gerekristalliseerde kalksteen). In tegenstelling tot bijvoorbeeld de gebergten rondom de Stille Oceaan kende de Alpen weinig vulkanisme. Een jong gebergte is te herkennen aan hoge en spitse toppen, oudere gebergten zijn door verwerking en erosie afgetopt.

Vanaf de oprijzende bergen werd in het Oligoceen en Mioceen puin afgevoerd naar het lagergelegen voorland ten noorden van de Alpen. Zo'n gebied noemt men een molassebekken. Op de plaatsen waar de rivieren de bergen verlieten, vormden zich puinwaaiers met afbraakmateriaal uit

ZWITSERLAND, OVERZICHTSKAART

de bergen. Later werd een deel van het molassebekken opgestuwd met de rijzing van de Alpen en ontstonden de Vooralpen. Dit vond plaats in het gebied van het Mittelland.

De Alpen in Zwitserland zijn geologisch gesproken behoorlijk complex. Geologen hebben veel onderzoek gedaan in dit gebergte. Het is het eerste en een van de meest wetenschappelijk uitgeplozen gebergten ter wereld. Europese universiteiten stuurden hun aardwetenschappers al vroeg naar deze bergen. Veel geologische begrippen ontleen hun oorsprong aan de Alpen. Het begrip 'alpinisme' is over de hele wereld bekend.

De gletsjers in de Alpen bedekken een gebied van 3600 km², dat is minder dan 0,0003% van het gletsjeraandeel in de wereld. Tot de grootste gletsjers van Zwitserland behoren de Grote Aletsch (117 km²), Gornergletsjer (60 km²) en Fieschergletsjer (34 km²), die allemaal in het kanton Wallis liggen. De Grote Aletsch, aan de zuidkant van de Berner Alpen, heeft een lengte van bijna 24 km en een dikte van ongeveer 900 m. De gletsjers zijn overblijfselen van de laatste ijstijd, toen het gehele Alpengebied met sneeuw

Aletschgletsjer

en ijs was bedekt. In het gebied boven de sneeuwrens (circa 3000 m) ligt de temperatuur bijna voortdurend beneden het vriespunt. Bovenop de gletsjer zorgt sneeuwval voor aanvulling, onderaan de gletsjer verdwijnt het ijs door smelting en lawines. De Eidgenössische Technische Hochschule in Zürich en de Akademie der Naturwissenschaften hebben een gletsjermeetsysteem opgezet (glaciology.ethz.ch/swiss-glaciers). De wetenschappers willen weten hoe gletsjers zich gedragen in de loop van de tijd, onder meer in relatie met het klimaat. Bovendien is ook het gevaar van plotse gletsjergroei, wateroverlast, lawines en afbreken van gletsjerdelen aanwezig. In maart 2005 brak een flink deel van de overhangende noordoostelijke gletsjer van de Weisshorn (4503 m) af. Ruim 460.000 km³ ijs kwam naar beneden, zonder dat er menselijke slachtoffers vielen. Op de naastgelegen Bishorn plaatste men een elektronische camera om de bewegingen van de Bishorngletsjer te volgen. Gletsjers spelen een belangrijke rol bij de erosie van het gebergte. Volgens milieubeschermers verliezen de Alpen jaarlijks circa 1% van hun gletsjermassa door de stijging van de temperatuur als gevolg van klimaatsveranderingen. In het voorjaar van 2005 legden de Zwitsers in Gemstock bij Andermatt een fleecedeken van polyester en polypropyleen over de Gurschengletsjer om smelting van het

ijs in de zomer te voorkomen. De autoriteiten wilden hiermee het skitoerisme beschermen. De Rhônegletsjer heeft zich sinds het midden van de 19^e eeuw zeer duidelijk teruggetrokken. De wallen van de eindmorenes (puinafzettingen van de gletsjer) en de terugtrekking van de gletsjer zijn bij Gletsch te bezichtigen.

Gletsjers zijn de voedingsbron voor rivieren, zoals de Aare, Rijn, Rhône en Ticino. Deze rivieren hebben zich door het gebergte, puinwaaiers en gletsjermorenes heen moeten bijten en worstelen. Zo ontstonden kloven en dalen. Een mooi voorbeeld is de nauwe Aareschlucht bij Meiringen. Ook gletsjers hadden soms al kloofvormige dalen gemaakt. Een dal is niet alleen het werk van riviererosie. Ook vertering en hellingafbraak spelen een rol bij de dalvorming. Soms liggen de zijarmen van een rivier hoger dan de bedding in het hoofddal. Dit kan zijn veroorzaakt door de aanwezigheid van kleine gletsjers die minder diep uitsleten dan de hoofd-gletsjer of het ontstaan van latere waterstromen. Het gevolg is vaak een waterval. De bekendste waterval van Zwitserland is de Rheinfall bij Schaffhausen, die doorgaat als de grootste van Europa. Ook de Staubach waterval (300 m) in het Lauterbrunnental en de Giessbach waterval (14 niveaus) bij Brienz zijn populaire bestemmingen.

De meren in de bergen zijn meestal veroorzaakt door gletsjerosie. Voorbeelden van dergelijke glaciële meren zijn de Brienzner See, het Lago Maggiore en het Vierwoudstedenmeer. Maar ook grote meren als de Bodensee en het Meer van Genève hebben een glaciële oorsprong.

De Rijn in Zwitserland

De Rijn ontspringt in het westelijk deel van Graubünden. De Vorderrhein op de Oberalppas en de Hinterrhein bij de Rheinwaldhorn. De Tomasee (Lag da Tuma) geldt als de officiële oorsprong van de Rijn. Het meer ligt aan de voet van de Piz Badus (2928 m), niet ver van Tschamutt (Sedrun). Bij het meertje staat een bord: 'Rheinquelle 1324 km bis zur Mündung'. De monding ligt bij Hoek van Holland. De Vorderrhein en Hinterrhein ontmoeten elkaar voor Chur bij Reichenau en stromen noordwaarts verder als de Rijn langs de grens met Liechtenstein naar het Bodensee. De Rijn verlaat het Bodensee via de Untersee bij Stein am Rhein richting Schaffhausen. Hier bevindt zich de beroemde Rheinfall, de grootste waterval van Europa. De rivier vormt tot aan Basel de grens met Duitsland. De scheepvaart van Basel tot Neuhausen is van weinig betekenis. De stroomversnellingen, de waterkrachtcentrales en de Rheinfall vormen moeizame obstakels. Veel vloten lieten zich vroeger stroomafwaarts zakken. In het midden van de 19e eeuw kwamen jaarlijks meer dan 4000 vloten aan in Basel, het laatste in 1927. De trein bleek een te geduchte concurrent.

Rijndal bij Liechtenstein

